

**TÜRKMENISTANYŇ SAGLYGY GORAÝYŞ WE DERMAN SENAGATY
MINISTRIGI**

TÜRKMEN DÖWLET LUKMANÇYLYK INSTITUTY

GAN KESELLERI WE GÖWRELILIK

OKUW – USULY GOLLANMA

**(TDLI-nyň talyplary,
lukman-internalar, lukman-diňleýjiler üçin)**

Aşgabat – 2009 ý.

DÜZENLER: TDLI-nyň akuşerçilik we ginekologiýa boýunça diplomdan soňky taýýarlyk kafedrasynyň assistentleri:

I.y.k. R.R.Rahmanowa,
I.y.k. A.A.Orazgeldiýewa,
O.G.Gullyýewa

Syn berenler:

1. TDLI-nyň akuşerçilik we ginekologiýa kafedrasynyň assistenti
I.y.k. Ş.D.Muratowa
2. TDLI-nyň akuşerçilik we ginekologiýa kafedrasynyň assistenti
I.y.k. B.O.Öräýewa

Gysga beýany

Göwrelilik döwri duş gelýän ekstragenital keselleriň içinde köp duş gelýäni bu gan keselleri bolup, olardan 85-90% ýagdaýlarda duş gelýän görnüşü demirýetmezçilikli gan azlykdyr.

BSGG-nyň hasabatyna laýyklykda 2 mlrd (ýer şarynda) adam demir ýetmezçilikli gan azlykdan ejir çekýär, olaryň aglabasy aýallar we çagalarydyr, bu ýagdaýlar bolsa keseliň wajyplygyny kesgitleýär.

Okuw-usuly gollanma talyplara, maşgala lukman-internalara, lukman-diňleýjilere niýetlenen bolup, gollanmada ähli gan keselleri, olaryň görnüşleri, döreýiş sebäpleri, tapawutlandyryş diagnostikasy, bejerilişi, göwrelilige, dogrumyň geçişine, bäbege bolan oňaýsyz täsiri suratlandyrylan.

Gan keselleri we göwrelilik

Göwrelilik döwri gan keselleriniň 90% -e barabary bu gan azltkdyr, onuňam 10-dan 9-sy demir ýetmezçilikli gan azlyk paýyna düşýär.

Gan keselleriniň görnüşleri:

- Gan azlyk
- Gemoblastozlar

I. Gan azlygyň görnüşleri:

- Demir ýetmezçiligi bolan gan azlyk (DýeGA)
- Aplastiki (gipoplastiki) gan azlyk
- Gemolitiki gan azlyk
- Megaloblast gan azlyk

II. Gemoblastozlaryň görnüşleri:

- Ýiti leýkoz
- Dowamly leýkoz
- Limfogranulomatoz (Hogžkin keseli)

Gan azlyk keselleriniň içinde iň köp duş gelýän görüşi demir ýetmezçiligi bolan gan azlyk – 85 – 90% ýygylykda duş gelýär.

Demir ýetmezçilikli gan azlyk – bu ganyň syworotkasynda, süňk ýülüginde, depo agzalarda demiriň mukdarynyň peselmegidir. Demir ýetmezçilikli gan azlyk akuşerçilik amalynda ekstragenital keselleriň içinde wajyplygyna galýar, çünki ol peselmeklige ýykgyn etmeýär.

BSGG-nyň hasabatyna laýyklykda 2 mlrd (ýer şarynda) adam demir ýetmezçiligi bolan gan azlykdan ejir çekýär, olaryň aglabasy aýallar we çagalardyr.

Demir ýetmezçiligi bolan gan azlyk göwrelilik döwründe 21-80% ýagdaýda duş gelýär we göwreliligiň, dogrumyňgeçişine oňaýsyz täsir edýär.

DýeGA-gyň esasy sebäbi – dürli sebäpli gan akmalardyr.

Demiriň tebigi çeşmesi – bu iýmitdir. Zenan maşgala 1 gije-gündiziň dowamynda iýmit bilen ortaça 2000-2500 kkal, ýagny 10-20 mg demir alýar, ondan 2 gr golaý gana düşýär, şol bir wagtda peşew arkaly, der we uly täret arkaly, täzelenýän deri örtügi arkaly, düşýän

saçlar arkaly 1 gr golaý demir ýitýär. Ondan başga-da zenanlar aýbaşy döwri, dogrum we laktasiýa döwri demiri köp ýitirýärler, ýagny demiriň bedene düşüş mukdaryndan onuň ýitiş mukdary köp bolýar, bu bolsa öz gezeginde gan azlygyň sebäbidir.

75% golaý sagdyn zenanlar aýbaşy wagtynda 20-30 mg demir ýitirýär. Indiki aýbaşy bolýança zenanyň bedeni ýitirilen ganyň möçberini kompensirleýär we gan azlyk ýüze çykmaýar. Ýöne köp wagtlap dowam edýän aýbaşy wagty 50-250 mg demir ýitýär, ýagny 2,5-3 esse köp. Bu ýagdaýda balans bozulýar we gan azlyk döreýär.

Göwrelilik, dogrum we laktasiýa döwri demiriň ýitýän mukdary 1 gr çenli bolup, onuň öwezi 4-5 ýylda dolýar. Eger-de zenan her ýylda dogurýan bolsa, onda gan azlyk bolmagy şübhesizdir.

Endometrioz, ýatgynyň miomasy ýaly ginekologiki kesellerde duş gelýän daşky we içki gan akma netijesinde hem gan azlyk döreýär.

Atrofiki gastrit, ahiliýa hem demir ýetmezçilikli gan azlygyň sebäbidir.

Smirnow O.B., Çesnokowa N.P., Mihaýlow A.B. – gan azlyk esasy sebäpleri boýunça aşakdakylara bölünýär:

1. gan akma
2. alimentar faktor (iýmit bilen az düşýär)
3. gastrogen faktor (aşgazan keseller, ahiliýa)
4. enterogen faktor (sorulmanyň bozulmalary)
5. bagyr keseli zerarly transferrin mukdarynyň az bolmagy netijesinde demiriň transportirowkasynyň bozulmagy
6. bagyryň hroniki kesellerinde demiriň deponirlenme hadysasynyň bozulmagy
7. demiriň gaýta utilizasiýa hadysasynyň bozulmagy (gan akmalarda).

Demiriň agzalarda paýlanyşy:

- 65% - gemoglobin
- 3,5% - mioglobin
- 0,5% - dokuma fermentler
- 0,1% - plazmada
- 31% - depolarda (bagyr, dalak, süňkiň ýiligi).

Adamyň bütin bedeninde 4gr demir bar bolup, ol galkan görnüşli mäziň gormonlarynyň sintezinde, immuniteti saklamakda, nerw öýjükleriniň düzümine girýär.

Göwrelilik döwründe 1 gije-gündiziň dowamynda 3-4 gr çenli rezorbsiýa bolýar, ýagny köpeliýär, şol sebäpli göwreliligiň I-II üçaýlygynda ganyň syworotkosynda demiriň mukdary köpeliýär. Bu bolsa göwrelilik başlanandan aýbaşynyň kesilmegi demiri harçlaman ony tagşytlaýar. 28 hepdeden soň zenanyň bedeni demire mätaç bolup başlaýar, sebäbi:

- ganyň göwrümi köpeliýär
- fetoplacentar ulgamy döreýär.

Enäniň bedeninden demiriň plasenta arkaly 40 min-dan çaga geçişi tassyklanan, 2 sagatdan soň bolsa çaganyň eritrosit.????

Çaga eneden alýan demirini diňe bir eritrositi üçin däl-deeýsem öz ösüşi, bagyr, dalak we süňk ýiliginde deponirleýär. Şol sebäpli enäniň bedeni III üçaýlygynda demiri aşakdaky mukdarda harçlaýar:

- düwünçegiň emele gelmegi – 300mg
- çaga ýoldaşy – 100mg
- 20 esse ulalýan ýatgy – 50mg
- Öz bähbidi üçin – 170mg
- Er.massany köpeltmek üçin – 450mg

Jemi – 1070mg.

Dogrumda we dogrumdan soňky döwürde – 150mg,

Laktasiýa – 400mg.

Demiriň ýitiş mukdary jemi – 1500mg.

Anyklanyşy:

BSGG-nyň maglumatlaryna görä DÝeGA göwrelilerde

1. Hb mukdary < 110g/l (N – 120-140g/l)
2. Er - < $3,5 \times 10^{12}/l$ (N – 4,0-5,5 $10^{12}/l$)
3. reňk görkeziji: < 0,85 (N – 0,86-1,05)
4. Ht - < 0,33% (N – 0,36-0,42%)

5. syworotkadaky demir $< 12,5 \text{ mkmol/l}$ (N – 14,5 – 30,0)
6. syworotkanyň demiri baglaýan umumy häsiýeti - $> 85 \text{ mkmol/l}$ (N – 30-84)
açlykdaky görkeziji
7. syworotkadaky ferritin - $< 15 \text{ mkg/l}$ (N – 15-150)
8. giposideroz (N – 0,6%) – gan azlyk hasaplanýar

DÝeGA – diňe bir gemiň düzümini üýtgetmän, eýsem belok alyş-çalşygyny hem bozýar.

Eger gan azlygynyň agyr derejesinde gipoproteinemiýa bolsa, onda ýeňil we orta agyr derejelerde gipoalbuminemiýa bolýar.

Globinleriň α , β fraksiýasy ýokary galýar, bu bolsa göwrelilerde immun statusyň üýtgänine şaýatlyk edýär.

Gan azlygynyň agyr görnüşlerinde gipoproteinemiýa we gipoalbuminemiýa göwrelilerde çişň döremegine getirýär.

DÝeGA-nyň klinikasy. Agyrlyk derejesi Hb mukdary bilen kesgitlenilýär.

1. ýeňil der. – $110\text{-}90 \text{ g/l}$
2. orta der. – $89\text{-}70 \text{ g/l}$
3. agyr der. – 69 g/l we ondan pes.

Esasy gan azlyk alamatlary orta derejeden başlanýar. Ýeňil görnüşinde zenanlarda arzy bolmaýar, diňe laborator barlaglaryň netijesi boýunça k/k goýulýar.

DÝeGA-nyň kliniki alamatlary:

- gemiki gipoksiýadan (umumy gan azlyk sindromlary)
- dokumadaky demir ýetmezçiliginden (sideropeniki sindrom) dürýar.

a) Umumy gan azlyk sindromlar:

- deri örtüginin solgun reňki,
- ysgynsyzlyk, gowşaklyk,
- baş aýlanma, kelleagyry,
- tahikardiýa,
- dem ýetmezçiligi,
- essi aýrylma

- gündiz uklamak, gije ukusyzlyk,
- gyjyndyryjylyk, köp aglamaklyk,
- ünsiň, ýatkeşligiň peselmegi,
- işdäniň peselmegi.

b) sideropeniki sindromlar:

- deri guraksy bolýar, solgunlyk, jaýryklar peýda bolýar,
- dyrnaklar, saçlar döwürlegen bolýar
- nemli bardalaryň üýtgemegi (glossit, agzyň burçlarynda jaýryklar, stomatit),
- aşgazan-içege ulgamynyň üýtgemeleri (atrofiki gastrit, ezofagit),
- adaty bolmadyk endiklere ymtlylyş (benziniň, asetonyň ysyny ysgamak)
- tagamyň üýtgemegi (ýer- toprak, mel, agaç iýmeklik),
- imperativ bozulmalar (gülende, üsgürende peşew saklanmazlygy, asgyranda göni içege sfinkterinde bozulmalar),
- kardiomiopatiýa we soňundan ýürek ýetmezçiligi,
- immunitetiň peselmegi we kesellemekligiň ýokary bolmagy
- FPYe – plasentada distrofiki hadysalar bolup, gormonlaryň bölüp çykmagy peselýär (progesteron, estrogen, plasentar laktogen).

DýeGA-nyň göwreliligiň we dogrumyň geçişine täsiri

- göwreliligiň doly göterilmezligi (11-42%)
- göwrelileriň gipertenziw bozulmalary – çiş we proteinuriýa görnüşi agdynlyk edýär (40-50%)
- dogrum güýçleriniň gowşaklygy (10-15%)
- KÝPWÖG we gipotoniki gan akma (7-8%)
- iriňli-septiki keseller – endometrit, mastit (12%)
- gipogalaktiýa (38%)
- FPÝe – GÇÖS (25%)
- Ýatgynyň subinwolýusiýasy (10-15%)

DýeGA-nyň agyr görnüşleri perinatal keselçiligiň we ölümçiligiň sebäbi bolup durýarlar. Göwrelilerde bar bolan DÝeGA – bäbeklerde hem gan azlyk bolmagyna

getirýär, bu bolsa çaganyň akyl we fiziki taýdan ösüşine päsgel berýär, gaýraüzülmelere getirýär.

DýeGA-da göwrelilerde geçirilmeli çäreler.

1. gan azlyk boýunça howp topary düzmeli
2. barlaglary geçirmek we sebäbini anyklamak
3. öňüni alyş çäreleri we bejeriş çärelerini geçirmek (häzirki zaman talabyna laýyklykda).

Bejergisi.

DÝeGA-nyň bejergisi uzak wagtlap dowam edýär we onuň esasy maksady diňe bir kliniki alamatlary, dokuma gipoksiýasyny, Hb-niň mukdaryny kadalaşdyrmak dälde, eýsem onuň gaýtalanmazlygyny gazanmakdyr.

BSGG-nyň berýän maglumatlaryna görä doly we dogry iýmitlenilen ýagdaýynda organizme iýmit bilen 20-30 mg demir düşýar, bir gije-gündizde demiriň talaby organizmde 120 mg-dan durýar. Şol sebäpli DÝeGA bejermekde demir serişdelerini ulanmazdan diňe iýmiti ulanmak maslahat bermek – bu peýda bermeýär.

Göwrelilik döwri DÝeGA-da BSGG-nyň öňüni alyş we bejeriş üçin berýän maslahatlary:

- ähli göwreliler gestasiýanyň baryndan başlap, dogruma çenli 1 gije-gündizde demir 60 mg, 400 mg foliý turşysyny almalydyr
- DÝeGA – anyklanylsa, onda demiriň mukdary 2 esse (120 mg) köpeldilmelidir
- Demir serişdeleri peýdaly, howpsyz, gowy özleşdiriji bolmalydyr
- Demir serişdeleri bilen bejermeklik dowamly iň azyndan 2 aý geçirilmelidir.

Berhiz (diýeta)

Demiri öz düzüminde saklaýan – et önümleridir. Etiň düzümindäki demiriň 25-30% - oraganizmde özleşdirilýär, ösümlüklerden bolsa – bary-ýogy – 3-5%.

Iýmit üçin ulanylýan azyklarda demiriň takmynan mukdary

- bagyr – 19 mg

- göle ýüregi – 6,2 mg
- göle bagyry – 5,4 mg
- göle dili – 6,6 mg
- göle eti – 2,9 mg
- indeýka etinde – 3,8mg
- ýumurtganyň sarysy – 7,2 mg
- kakao – 12,5mg
- köne çörekde – 4,7 mg
- abrikos (erik) – 4,9 mg
- deňiz kelemi – 20,2mg
- petruška – 11mg
- kakadylan erik – 16,0 mg

Rejeli iýmitiň düzümi

1. Belokly azyklar: sygyr eti, bagyry, dili, ýüregi, guş eti, ýumurtga, sygyr süýdi.
2. Ýaglar – syr, dorag (tworog), smetana, gaýmak.
3. Uglewodlar – arpaly çörek, pomidor, şugundur, kădi, kelem, otlar.
4. miweler ir-iýmişler – erik, nar, limon.
5. Hoz – miweler – smorodina, it burun, malina, ýer tudana
6. Däneler – arpa, tüwi, greçka
7. Nohut, noýwa, mekgejewen.

Medikamentoz bejerilişi:

Esasy orunlarda demir serişdeleri durýar.

BSGG-nyň berýän teklibine laýyklykda atymlaýyn demir saklaýan serişdeleri ulanylmaly, amatlylygy – gowy özleşdirilýär. Bu serişdeler 2 walentli demir ýa-da demir sulfatyny öz düzüminde saklaýarlar, bu bolsa gowy özleşdirilýär, gowy absorbsiýa geçýär, dowamly saklanyp, kem-kemden çykarylýar.

Demir saklaýan serişdeleri bellenende hökman askorbin turşusy, foliý turşusy, sistein bellenmelidir, sebäbi olar demir serişdeleriniň gowy özleşdirilmegine ýardam berýär.

Göwrelilik döwründe zenana gan goýbermeklik garşy görkezilýär.

Şuny ýatda saklaň!

Düzüminde tanin (çaý, kofe) saklaýan azyklar demir serişdeleriniň özleşdirilmegine päsgelçilik döredýärler. Demir serişdeleri nahardan öň içilse peýdaly ýöne iç geçme bolsa, onda iýmit bilen bilelikde berilmeli.

Parenteral – sanjym görnüşinde ulanylýan serişdelere garanyňda enteral görnüşli serişdeler gijiräk täsir edip başlaýar, ýöne olarda gaýraüzülmeler köp duş gelip, agyr geçýär:

- allergiki reaksiýalar,
- infiltratlar,
- ganyň lagtalanmasy bozulýar.

Sanjym görnüşli serişdeler zenanyň aşgazan-içege ulgamynda keseli bolsa bellenýär.

Ýatda saklamaly!

Demir serişdelerini diňe takyk KK-di goýlandan soň bellemeli. Keseliň kesgidini esaslandyrmak üçin laborator barlaglar zerur. Esaslandyrylmadyk ýagdaýda ulanylan demir serişdeleri gemohromatoza getirýär.

Atymlaýyn ulanylýan demir serişdeleri

№	Serişde	Düzümi	Derman görnüşü	Demiriň mukdary
1	Ferritab komp	Foliý turşusy	Kapsula	50 mg
2	Ferrotol gamma	Foliý, askorbin turşusy, sianokobolamin	Kapsula	40 mg
3	Gemofer	Askorbin turşusy	Draže	105 mg
4	Tardiferon	Askorbin turşusy	Tabletka	80 mg
5	Ferropleks	Askorbin turşusy	Draže	10 mg

Sanjym görnüşli serişdeler

№	Serişde	Düzümi	Görnüşü we ulanylyş usuly	Fe 2 mukd.
1	Ferrum lek	Polimaltoza	2 ml, m/i	100
2	Ferrum lek	Natriý – gant – kompleks	5 ml, d/i	100
3	Ektofer	Sorbit-sitrat kompleks	2 ml, m/i	100

Haýsy derman serişdesini, näçe möhlete, jnuň dozasyňy he bir zenana lukman aýratyn bellemelidir. Lukman geçirilýän bejerginiň peýdalylygyny hökman anyklamalygyr. Muny transferrin (N 32-35mkg/l), ferritiniň (N15-150mkg/l) mukdaryny kesgitlemek bilen geçirmelidir, diňe HB, Er mukdarlary bilen çäklenmeli däldir. Hb mukdarynyň kadalaşmagy organizmde demir zapaslarynyň dolanlygyna şaýatlyk etmeýär. Şol sebäpli BSGG-y bejerişi 2-3 aý dowam edip, ganyň görkezijileri gowulaşandan soň bejergini bes etmän, onuň dozasyňy 2 esse kemeldip ýene-de 3 aý dowam etmekligi maslahat berýär.

DÝeGA –ň önüni almak.

Howp toparyna degişli zenanlara hökman önüni alyş çäreleri geçirilmelidir:

- ön gan azlygy bolanlar
- bagyr, böwreklerde dowamly keseli bolanlar
- köp doguran aýallar
- göwreliligiň I-nji üçaýlygynda Hb – 120g/l az bolanlar
- köp düwünçekli göwreliler
- gestozly göwreliler
- anamnezinde giperpolimenoreýasy bolanlar.

Önüni alyş çäreleriň esasy maksady – 4-6 aý dowamynda 14 hepdeden başlap 1 tab.

Demir saklaýan serişdesini bellemekdir. Şol bir wagtda et önümlerini hem iýmek zerurdyr.

Jahan praktikasy

Käbir ösen döwletler (ABŞ, Gollandiýa, Şwesiýa, Angliýa) şol sanda Türkmenistan DÝeGA – gyň önüni almak maksady bilen çöregi, uny, çaga iýmitlerini demir düzlary bilen baýlaşdyrmak üçin milli maksatnama kabul etdiler, ýöne bu garaşylýan netije bermedi. Tersine birnäçe döwletler (Fransiýa, Belgiýa, Germaniýa) azyk önümleriniň düzümine demir goşmaklygy bes etdiler. ABŞ – da iýmit we iýmitlere goşmaça goşuntgylary goşmak boýunça komiteti demiri ähli minerellaryň içinde iýmite goşmak bilen demire bolan talaby kanagatlandyryp bolmaýar diýen netijä geldiler. ABŞ – da 25 mln-dan gowrak adam demir serişdelerini ulanýarlar.

Şeýlelikde, gan azlyk meselesi akuşerçilik we perinatologiýanyň in wajyp meselesi bolup galýar.

Şol sebäpli gan azlygyň önüni almak, bejeriş çärelerini öz wagtynda doly we dogry geçirmek akuşer we perinatal gaýraüzülmeleriň peselmegine getirer.

Aplastiki gan azlyk

Bu gan azlyk gan ulgamynyň hemmetaraplaýyn çün zeperlenmeginde ýüze çykýar, we oňa gan azlyk, leýkopeniýa, trombositopeniýa häsiýetlidir.

Sebäpleri:

- radiasiýa täsiri
- wirus hepatiti
- käbir dermanlaryň täsiri (lewomisetin, butadion, aminazin)
- himiki serişdeler (benzol, myşýak).

Kesel ýiti başlanýar, çalt progressirleýär, ýöne haýal progressirleýän görnüşi hem bolýar.

Kliniki geçişinde 3 alamat bolýar:

- gan azlyk
- gemorragiki
- septiki-nekrotiki

Näsaglaryň deri örtügi agymtyl – sary reňkde, gemoragiki gan inmeler bar.

Esasy arzlary: ýüregiň çalt urmagy, dem ýetmezçilik, dişleriň etleriniň ganamagy, buryndan, ýatgydan gan akma.

Laborator: gan azlyk: HB – 30-50g/l, L – 0,2-çenli aşak düşär, trombositopeniýa – kä halatlarda trombosit ýok.

Aplastiki gan azlykda kesel çalt möwç alýar we çalt ölüm bilen tamamlanýar.

Aýratynda aplastiki gan azlyk göwrelilik döwri howplydyr.

Göwreliligi aýyrmak keseli duruzmaýar.

Diňe gematologlar göwrelilige garamazdan dürli dermanlary beläp bilýärler.

Zenanlaryň ýagdaýlarynyň agyrlygy zerarly köplenç operasiýa kesar kesimi geçirilýär.

Kesel remissiýa wagty zenan göwreli bolsa, onda kesel ýitileşýär.

Eger göwreliligiň irki möhletinde aplastiki (gipoplastiki) gan azlyk anyklansa, onda göwreliligi aýyrmaly we dalagy operatiw aýyrmaly.

Aplasiki gan azlykda esasy orun öwezini dolma bejergä gönükdirilen:

- gan we onuň düzümini, ýagny er.massa, trombositlar, leýkomassa goýbermeli
- er.massa – 100-125ml,
- gan – 200-250ml
- ýuwulup alynan eritrositler.

Gany hökman prednizolon we geparin esasynda goýbermeli.

Splenektomiýa geçirilenden soň antilimfositar globulin 120-160 mg 10-15 sapa goýbermeli. In amatly, peýdaly bejergi – bu süňk ýiliginiň transplantasiýasy.

Gemolitiki gan azlyklar

Bu keselde eritrositleriň ömri gemoliz netijesinde gysgalýar.

2 topara – görnüşine bölünýärler:

1-nj – nesil yzarlaýjy – dogra

2-nji – emeli görnüşi

Göwrelilerde dogra görnüşi düş gelýär.

Megaloblast gan azlyklar

Gan azlygyň bu görnüşinde Wit B₁₂ – ýetmezçiligi esasynda DNK, RNK sintezi bozulýar. Wit B₁₂ – etde, bagyrda, süýtde köp bolup, gaýnadylanda hem saklanýar.

Foliý ýetmezçiligi zerarly ýüze çykan megaloblast gan azlyk köp ýagdaýlarda göwrelilerde düş gelýär. Foliý turşusy diňe çyg ýagdaýda azyk önümlerde bolýar, gaýnadylanda dargaýar. Foliý turşusy – kartoşkada, apelsinde köp.

Bir gije-gündizde talap edilmeli mukdary 50-100 mkg, göwrelilerde – 400-800 mkg, laktasiýa döwründe 300 mkg (BSGG).

Gemoblastozlar.

Bu gan öýjüklerden dörän çişdir.

Gemoblastoz – bu süňk ýiliginde çiş öýjükleriniň köp bolmagy we oňa leýkoz diýilýär. Göwrelilik döwri ýiti we dowamly leýkoz düş gelýär.

Ýiti leýkozlar – bu süňk ýiliginde ýetişmedik blast öýjükleriniň tapawutlanmadyk görnüşi bilen infiltrirlenmegidir. Ýiti leýkozyň sebäbi anyk belli däl. Olar ionizirleýji radiasiýasynyň uly dozasy bilen şöhlelense, wiruslaryň, himiki serişdeleriň täsiri, nesil yzarlaýjy kesellerde bolup bilýärler. Leýkozyň esasynda genetiki mutasiýa hadysasy ýatyr.

Ýiti leýkozlaryň görnüşleri:

- ýiti limfoblast leýkozlar
- ýiti miyeloblast leýkozlar.

Uly adamlarda, şol sanda göwrelilerde, 80% ýygýlykda duş gelýär. Kesel birden gyzgynyň ýokary galmagy, horlanmak we gan akma bilen başlanyp bilýär, ýöne aram ýiti görnüşi hem bar, ýagny kesel gan inmeler, subfebrilitet, ýokanç ojagy (angina we başg.) bilen häsiýetlendirilýär. Kähalatlarda keseliň alamatlary bolman, tötänden gan barlagynda ýa-da garaşylmadyk akma bilen başlanýar.

Ýiti leýkozyň laborator alamatlaryna: leýkositoz, leýkopeniýa, gan azlyk, trombositopeniýa häsiýetlidir. Ýetişen leýkositleriň sany az, ýöne ak gan bedenjikleriniň sany blast öýjükleriniň köplügi sebäpli agdyklyk edýär. Gan azlyk eritrositleriň peselmegi bilen utgaşýar, çünki ak gan bedenjikleri eritropoezi basýar. Sebäpsiz gan akmalar hem gan azlyga getirip bilýär.

Trombositopeniýa elmydama bolýar we trombositleriň işjeňligi bozulan.

Miýelogrammada blast öýjükler köp (deň ýarysy), döş süňkiniň punksiýasynda süňk ýiliginde blast öýjükleriň bolmagy keseliň kesgidini takyk goýmaklyga ýardam berýär.

Ýiti leýkozyň göwrelilik bilen utgaşmagy himiobejergi ulanylmanka ýiti geçýär we pajygaly tamamlanýar.

Häzirki döwürde sitostatiki derman serişdelerini ulanmak bilen leýkozyň göwrelilik bilen utgaşyp gelmegi ýygylaşdy. Göwrelilik leýkozyň geçişini agyrlaşdyrýar, kähallatlarda gizlin geçän leýkozy anyklamaklyga ýardam berýär. Leýkozly göwrelilerde göwreliligiň geçiş dälde, eýsem dogrum we dogrumdan soňky döwrüň geçiş agyrlaşýar.

Ýiti leýkozly göwrelilerde göwreliligi aýyrmaly, leýkozyň bejergisini başlamaly. Ýiti leýkozyň bejergisi üçin ulanylýan sitostatiki derman serişdeleri:

- winkristin, sitozar, siklofosfan, „7+3“, „5+2“ we kortikosteroidlar uly dozada.

Bu derman serişdeleri göwredäki çaga oňaýsyz täsir edýär, şol sebäpli göwrelilik anyklansa dessine ony aýyrmak we leýkozyň bejergisine başlamak zerur.

Dowamly leýkozlar

Görnüşleri:

- dowamly miýeloleýkoz
- dowamly limfoleýkoz
- eritremiýa

Dowamly miýeloleýkoz – miýelopoeziň önüsyndaky irki öýjüklerden döreýär. Leýkoz öýjükler esasan granulosit – neýtrofillardan durýar. Esasan 20-50 ýaşda duş gelýär, erkek aýal deň keselleýär.

Kesel ionizirleýji radiasiýanyň täsiri netijesinde döreýär. Keseliň esasy häsiýetnamasy ol hem hromosom bozulmalary bolup, onuň hem filadelfiýa (Ph') hromosomalaryň bozulmalarydyr, olar bolsa limfositlardan başga ähli süňk ýiliginde düzüminde bolýar.

Miýeloleýkozyň ösüşi 2 tapgyr bilen geçýär:

- dowamly (howply däl)
- ýiti (blast krizy)

İkinji tapgyrda kesel howply geçip, ýiti leýkoz ýaly geçýär, sebäbi süňk ýiliginde örän köp blast öýjükler bolýar.

Keseliň irki alamatlary:

- dalagyň ulalmagy (splenomegaliýa)
- neýtrofil leýkositozy.

Bagyryň ulalýan halatlaryda seýrek däl. Ganda leýkositoz, bazofillar, eozinofillar köp bolýar, trombositlaryň sany artýar. Keseliň ahyrynda gan azlyk ýüze çykýar, şonda trombositopeniýa bolýar.

Dowamly miýeloleýkozyň tapawutlandyryjy mahsus pursatlaryň biri, ol hem Ph' hromosomanyň markerynyň tapylmagydyr, bu häsiýet ony dowamly leýkozyň beýleki görnüşlerinden we ýiti miýeloleýkozdan tapawutlandyrýar.

Keseliň dowamly tapgyrynyň dowamlylygy 3-5 ýyl bolup, soň kesel blast krizi görnüşine geçýär we 85% ýagdaýda ölüm bilen tamamlanýar.

Dowamly miýeloleýkoz we göwrelilik köp ýüze çykýar, keseliň remissiýa döwründe (himiobejergiden soň). Kähalatlarda kesel ilkinji sapar göwrelilik döwri dalak we bagyryň ulalmagy netijesinde kesgitlenýär.

Miýeloleýkoz bilen keselli zenanlara göwrelilik gadagan!

Esasy bejeriş serişdesi – miýelosan (busulfan) we sitostatiki serişdeler (6 – merkaptopurin, miýelobromol).

Kähalatlarda ilkinji bejergiden soň remissiýa (1 ýyla golaý) döreýär.

Dalagyň hirurgiki bejergisi keseliň howply görnüşine geçmegine täsir etmeýär.

Himiobejergi peýdaly bolanlygy sebäpli şýhlendirmek ulanylmaýar.

Limfogranulomatoz (Hodžkin keseli)

Bu leýkozlara degişi bolup, howply döreme limfa düwünlerinde içki agzalaryň limfa dokumalarynda bolýar. Keseliň sebäbi, patogenezi doly öwrenilmedik. Esasy häsiýetnamasy – granulemalarda Berezowskiý – Şternbergiň 2 ýadroly äpet öýjükleriň, ýa-da uly ýadroly Hodžkiniň öýjükleriniň bolmagydyr.

Bütindünýä klassifikasiýa boýunça limfogranulomatozyň ýaýraýşy boýunça 4 tapgyry bar:

1 – ýerli görnüşi – bir ýa-da birnäçe limfodüwünleri ulalan.

2 – regionar görnüşi – bir ýa-da birnäçe limfodüwünleri ulalan diafragmadan ýokarda.

3 – ýaýran görnüşi – diafragmanyň, dalagyň iki tarapynda limfodüwünleriň ulalmagy.

Näsagyň ýagdaýy agyrlaşýar. Ganda gipergammaglobulinemiýa.

4 – dissiminirlenen görnüşi – limfodüwünler ulalan, içki agzalar (öýkenler, bagyr, böwrekler we ş.m.) zeperlenen.

Keseliň kliniki alamatlary boýunça görnüşleri:

- deri
- süňk
- newrologiki
- aşgazan-içege.

Ilki bilen boýun we ýaýjyk asty limfodüwünleri ulalýardüwünler agyrsyz, hereketli, gaty elastiki görnüşli. Kähalatlarda näsaglarda gyzgyny galýar, gije derleýär.

Takyk kesel kesgidi limfodüwünleriň biopsiýasynda Berezowskiý – Şteýnberg öýjükleriň tapylmagy esasynda goýulýar.

Limfogranulomatoz we göwrelilik utgaşyp gelse, onda göwreliligi aýyrmaly (sebäbi keseli anyklamakda rentgen radiologiki usullar ulanylýar).

Bejergi:

- limfodüwünleri şöhlendirmek
- polihimioterapiýa (4 sitostatik bilelikde ulanylýar).
- Splenektomiýa
- Goldaw beriji himiobejergi